

Щербаков Д.В.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студент БП-3 «Економіка»

АНАЛІЗ ЗМІН І ТЕНДЕНЦІЙ У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Зовнішня торгівля це один з ключових структурних показників економіки. Вона визначає конкурентоспроможність на міжнародній арені, а також робить внесок у внутрішню економіку країни. Світові лідери століттями розв'язують торгові війни, конкуруючи за ринки збуту, а під час сучасної глобалізації, хоча зовнішня торгівля стає більш диверсифікованою, її роль набуває все більшої критичності для економік країн. Тому вельми важливо аналізувати подробиці міжнародної торгівлі і участі України в ній. Повномасштабне вторгнення на територію України привело до надзвичайних змін у зовнішній торгівлі країни, аналізу яких, у контексті історично сформованої політики та перспектив розвитку, присвячено цю статтю.

Із здобуття незалежності Україна була обмежена логістичними ланцюгами що склалися з країнами минулого СРСР, а також критичними потребами у імпорті що задовольнялися Росією. В 1996 році 40% експорту та 45% імпорту товарів України приходилось на Росію та Білорусь. Тим не менш з того часу Україна отримала можливість формування власної зовнішньоторгової політики з країнами з усього світу. Головними товарами у експорті були метали та металеві вироби, що склали третину від всього експорту (продукти рослинного походження мали частку всього в 5.6%). Головною складовою імпорту була нафта та продукти її переробки, що займало 41% від усіх закупівель, 70% нафтової продукції постачалось з Росії[8].

Починаючи з 2000 року товарообіг з іншими країнами впевнено зростав з 33 млрд. доларів до 170 млрд. доларів за 8 років, при чому коефіцієнт покриття імпорту експортом залишався на збалансованому рівні в межах 1.1-0.9[1]. Криза 2008 року обвалила показники товарообігу майже в два рази, але вже 2012 році зовнішня торгівля вийшла на рекордні обсяги[2]. Порівняння географічної структури експорту та імпорту в 2001 та 2011 роках вказує на збільшення частки Росії та Білорусі в експорті з 22% до 29% і з 1.5% до 2.8%, в той же час частка європейських країн зменшується. В імпорті відсоток Китаю зріс у 6 разів, до 7.6%, а Туреччини у 2 рази, до 1.8%. Найбільше товарів все ще йшло з Росії, її частка складає 35%[3]. В 2012 році головним товаром на експорт з України залишалися чорні метали та вироби з них, з часткою у 29%, продукція рослинного походження збільшила свій внесок до 14%, основна частина з яких це продаж зернових культур – 10% від

загального експорту. Третю позицію займають мінеральні продукти з часткою в 13%. В структурі імпорту складова нафти та продуктів її переробки скоротилась порівняно з 1996-м роком до 30%, натомість збільшились закупівлі техніки, електротехніки та їх складових з 14% до 18%, переважно за рахунок збільшення закупівель електротехніки. Також зросла частка транспорту з 5% до 9%.

За перші два роки війни обсяги зовнішньої торгівлі знову обвалилися в два рази, але тепер зі структурним дефіцитом у виробничих галузях, а також появою викликів перебудови структури зовнішньоекономічної політики. Перемовини про послаблення митних обмежень і укладання договору з ЄС про вільну торгівлю дозволили поступово вийти з кризи. Вже 2015 року обсяги торгівлі з країнами ЄС вперше випередили аналогічні показники з країнами СНД, а в 2016 році всі регіони окрім Луганського, Сумського та Харківського більше торгували з Європою[4]. Наступні роки зростання зовнішньої торгівлі було помірним, проте з'явилась тенденція на зменшення коефіцієнту покриття[5]. В успішному постковідному 2021 році обсяги експорту і імпорту товарів рівномірно збільшились на 30% порівняно з попереднім роком. Закупівлі нафтової продукції склали 17% від всього імпорту, що значно менше 30% 2014 року. Проте хоча частка Росії у зовнішній торгівлі скоротилась, 25% нафтової продукції постачалось з Росії, а ще 21% з Білорусі що стала транзитним пунктом з Росії. Роль головного партнера України у зовнішній торгівлі взяв на себе Китай, скориставшись ковідною кризою і закріпившись на цьому місці до сьогодні. В експорті на 2021 рік частки чорної руди та виробів з неї і продуктів рослинного походження вперше зрівнялись, склавши по 23% від загального експорту, через рекордний на той час врожай.

За перший рік повномасштабного вторгнення Росії на територію України товарообіг зменшився на 30% проте виникли і більші загрози зовнішньої торгівлі. Значно скоротилась посівна площа через захоплення територій і вивезення врожаю на внутрішній ринок Росії, величезна кількість підприємств металодобувної галузі були зруйновані або не використовуються так як знаходяться на захопленій території[6]. Окрім виробничої кризи з'явилась і логістична, адже транспортування товарів морем було неможливим через блокування портів російським флотом[11]. Ситуацію не покращувало зниження світових цін на ключові товари для українського експорту[7]. Також масштабна еміграція і майбутні удари по енергетичній інфраструктурі лише зменшували потенціал зовнішньої торгівлі.

Головною кризою пропозиції в перші місяці повномасштабної війни був дефіцит нафти на внутрішньому ринку. Тим не менш за рік вдалося наростити довоєнний імпорт та диверсифікувати постачальників так, що закупівлі з Росії та Білорусі під кінець року сумарно склали 16% що дорівнює показнику однієї Польщі, яка стала головним експортером нафти до України. Завдяки збільшення світової ціни нафти, особливо на європейському ринку, Україні і самій вдалося наростити експорт власних запасів збільшивши в два рази частку продажів нафти у структурі експорту.

Іншим досягненням 2022 року стало підписання угоди про зерновий коридор 22 липня. Це дозволило транспортувати зерно морем через конкретні порти на африканські та європейські ринки. В результаті чого частка лише зернової продукції в експорті України в 2022 році складала 21%, а всього продукти рослинного походження – 32%.

Найбільший позитивний вплив склало скасування ЄС обмежень на імпорт з України, що в результаті збільшило експорт в країни ЄС на 9% у порівнянні перших піврічч 2021 та 2022 років. Загалом за той же період частка яка приходить на країни ЄС у географічній структурі зовнішньої торгівлі України склала 54%, що наближається до показників деяких країн-членів європейського союзу. Натомість товарообіг з країнами СНД впав до 10%[9].

Вже в першому кварталі 2023 року практично припинена торгівля з Росією та Білоруссю. Протягом всього року продовжувала зменшуватись виручка від експорту товарів, хоча фізичні обсяги залишались на тому ж рівні. Частка продуктів аграрно-промислового комплексу та харчової промисловості (товари рослинного та тваринного походження) склала 61% від усього експорту, на що вплинула рекордна врожайність зернових та інших культур[10]. Через відсутність обмежень у експорті в ЄС, використання нових ланцюгів збуту та необхідність реалізації рекордних обсягів зернових культур, експорт зерна у найближчі країни Європи збільшився в десятки та сотні разів, обмежуючи можливості внутрішніх виробників, через що виникали ситуації саботажу та блокування транспорту товарів на сухопутних кордонах.

Під кінець року Україна вийшовши з зернової угоди, поступово наростила обсяги незалежного транспортування товарів морем в деякі місяці виходячи на довоєнний рівень за кількісним виміром. Але доставлена морем українська продукція має слабшу конкурентоспроможність на зовнішніх ринках через необхідність страхування судів.

Фізичні обсяги імпорту в 2023 році навпаки зменшились на чверть, але в вартісному еквіваленті зросли до майже довоєнних рівнів, через серйозні зміни у структурі імпорту[12]. Головною складовою вперше за історію незалежності стала продукція машинобудування з часткою в 30%. Також збільшились обсяги продукції з побутових сфер, а також з тих галузей які традиційно вважаються ключовими в українському експорті. Частка різних промислових товарів збільшилась в 2 рази і склала 9.5% від усього імпорту. Половину з цих додаткових обсягів займають закупівлі електрогенераторних установ та електричних акумуляторів.

Проаналізуємо докладніше ситуацію в окремих галузях, спочатку експортні, після – імпортні. З отримання незалежності продукти рослинного походження традиційно не займали впливову частку в експорті, знаходячись на рівні 2-5%. Зростання почалось з 2008 року, частка рослинної продукції зросла до 8%, в 2016 складала вже 22%, залишаючись на цьому рівні до початку повномасштабної війни. Загарбницькі дії Росії сильно зашкодили експорту рослинних продуктів, але продовольча криза в Середній Азії та Північній Африці що виникла в результаті

цього, призвела до необхідності укладання зернової угоди. В 2023 році угода стала недієздатною і під кінець року Україні вдалося самостійно наростити морський експорт товарів. Страхування судів, яке необхідне для існування морського експорту знижує конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, але рекордні врожаї різних культур дозволили нівелювати ці збитки. В 2024 році виникла засуха яка зменшила обсяги врожайності на 10-15%, проте її вплив на експорт продукції з'явиться в майбутньому циклі, а поки темпи експорту рослинних культур все ще зростають.

За перші 10 місяців повномасштабної війни видобуток металів впав на 85% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, склавши 2.5 млн. тон, якщо раніше 80% українського видобутку йшло на експорт, з 2022 року ця частка стала меншою і складає переважно 50-60%. 40% видобутку 2021 року приходилось на металургійний завод ім.Ілліча та Азовсталь які більше не підконтрольні Україні. В 2023 році обсяги видобутку збільшились майже в два рази, до 4.6 млн. тон. Тим не менш експорт українського заліза до ЄС у період з 2021 по 2023 роки зменшився на 60%, а зерна збільшився на 150%. В 2024 році металургійна промисловість продовжує потрохи відновлюватись збільшивши видобуток ще на 37%, але частка металів у експорті України все ще не велика – на рівні 7%. 77% всієї продукції металів в 2024 році йде на ринок ЄС.

Слід також зазначити зовнішню торгівлю послугами, яка в 2021 році додавала ще 33 млрд. доларів до зовнішнього торгового обігу України. Останні роки традиційно експорт послуг переважав над імпортом через нарощування частки ІТ-послуг в експорті з 2% в 2010 році до 44% в 2022. Лише в 2023 році виручка з ІТ-послуг (у річному періоді) почала спадати через проблему відключення електроенергії[13].

Імпорт послуг навпаки значно виріс. Це пов'язано з витратами на «подорожі» які включають в себе будь які витрати українців у країнах-реципієнтах. Цей показник займає частку в 70-80% у імпорті послуг України.

Як вже зазначалось, Україна зіткнулась з великим дефіцитом палива з початку війни через пасивну політику диверсифікації почату в 2014 році. За півроку 2022 вдалося вийти з кризи закупаючи паливо в різних країн інколи за угодами по зниженій вартості. Тим не менш фактично російські енергоресурси все ще потрапляють на український ринок за подібною до Білорусі схемою, через транзит, переробку та змішування тільки тепер через Туреччину, Індію та Китай. Слід зазначити що на відміну від 2014 року, Митна Служба України намагається боротися з цими ланцюгами.

В 2021 році Україна виробляла 45 ГВт-год. електроенергії, будучи пов'язаною з російською мережею, то продаючи більше, то купляючи більше в певні цикли. З початку повномасштабної війни, Росія окупувала 50% виробничої промисловості, ще 20% знищила. Потреби у споживанні скоротились майже на 25%, Україна перейшла на європейську мережу і переважно мала стійкі показники чистого експорту, лише в 2024 році значно більше імпортуючи. Це, як відсутність рішення

щодо дефіциту електроенергії, зумовлюється обмеженістю імпорту з ЄС, бо нові електромережі і супутня інфраструктура повинна була бути збудованою, а також ЄС турбується за ризики та коливання на ринках, тому обмежував імпорт до України до 1.7 ГВт-год, збільшивши поріг півроку тому до 2.1 ГВт-год чим ми останні місяці успішно користувались, вийшовши цього місяця знов на позитивний чистий експорт[15].

За перші півроку 2024 експорт відсотково не змінився в порівнянні з аналогічним періодом 2023 року, а імпорт збільшився на 6% [14]. Але за даними вже за 9 місяців 2024 року, виручка з експорту зросла на 6%, хоча фізичні обсяги продажів збільшились на 36% що вказує на те, що Україна менше продає товарів з високою доданою вартістю, і що світові ціни і попит на ключові для українського експорту товари продовжує трьохрічну тенденцію до спаду. В 2021 році третина українського експорту приходилась на малий та середній бізнес, зараз подібний сектор бізнес-діяльності можуть дозволити собі майже тільки великі підприємства. Головними цілями в українській зовнішньоторговій політиці є нарощення виручки з експорту товарів чому сприяє поступове відновлення металургійної промисловості та транспорту її продукції морем.

Список використаних джерел

1. Географічна структура експорту-імпорту послуг (1996-2016). Wayback Machine. URL: https://web.archive.org/web/20170702135057/http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_u.html
2. Зовнішньоекономічна діяльність. Wayback Machine. URL: https://web.archive.org/web/20170615052819/http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm
3. Сологуб І. Географія зовнішньої торгівлі України. VoxUkraine. «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny>
4. Панченко Ю. Зовнішня торгівля регіонів: кілька тривожних сигналів для України. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/9/7054154/>
5. Зовнішня торгівля України: як змінювався експорт та імпорт. Слово і Діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/31/infografika/ekonomika/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import#google_vignette
6. Юлдашев Р. Не змарнувати шанс: як зовнішня торгівля може стати інструментом економічного зростання України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ne-zmarnuvaty-shans-yak-zovnishnya-torhivlya-mozhe-staty-instrumentom-ekonomichnoho>
7. Широкий Г., Гавриленко Н. Динаміка й тенденції зовнішньої торгівлі України за підсумками 7 місяців 2022 р. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/dynamika-y-tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-ukrayiny-za>

8. Ukraine (UKR) Exports, Imports, and Trade Partners. The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr?yearSelector1=2022&yearlyTradeFlowSelector=flow0&tradeScaleSelector1=tradeScale0&depthSelector1=HS2Depth>
9. Ус І. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-u-i-kvartali>
10. Експорт товарів України. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/view/c884bf96-a139-4f92-adc7-0f2a6a5f9761>
11. Економіка України у 2023 році: головне. Центр економічної стратегії. URL: <http://surl.li/iauddn>
12. Желнін В. Товарна структура експорту та імпорту України у 2021-2023 роках та січні-лютому 2024 року. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukrayiny-u-2021-2023-rokah-ta-sichni-lyutomu-2024-roku>
13. Агапова В. «Хліб» замість «металу»: як Україна намагається втриматися на міжнародних товарних ринках. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3863981-hlib-zamist-metalu-ak-ukraina-namagaetsa-vtrimatisa-na-mizhnarodnih-tovarnih-rinkah.html>
14. Зовнішня торгівля України товарами у I півріччі 2024 року (експрес-випуск) | Державна служба статистики України. Головна | Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-u-i-pivrichchi-2024-roku-ekspres-vypusk>
15. Економічна правда. Чому не можна імпортувати електрику для людей? | Економічна правда, 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcPR35z5xY>

Цюпко І.Д.
Ліцей «Фінансовий» м. Києва
учень 9 класу,
вихованець КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початку військової агресії РФ у 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 енергосистема України переживає складні часи, наражаючись на численні виклики в процесах виробництва, передачі та розподілу електроенергії.